

УДК 314.74(477)

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА ОЦІНКА СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ У ХХІ ст.

ЛЮДМИЛА ШАБАЛІНА,

кандидат економічних наук, доцент Донецького національного технічного університету

СВІТЛАНА ВЕТРОВА,

магістрант Донецького національного технічного університету

У статті виконано огляд і аналіз проблем зовнішньої трудової міграції населення України, зокрема, структури трудової міграції за період 2000-2011 рр. Якісно й кількісно охарактеризовані фактори впливу зовнішньої трудової міграції на розвиток України, її трудового потенціалу. Перспективою подальших досліджень автори вважають розробку методики оцінки впливу зовнішньої трудової міграції населення на розвиток України.

Ключові слова: трудова міграція, еміграція, імміграція, інтелектуальна міграція, грошові перекази.

Постановка проблеми. Питання зовнішньої трудової міграції населення в Україні набуло актуальності на початку 1990-х рр., коли громадяни отримали можливість вільно перетинати державні кордони. Сьогодні, за експертними оцінками, у трудовій міграції бере участь близько 14,4 % від загальної кількості населення та більше 30 % економічно активного населення країни [1]. Також треба зазначити, що кожен третій трудовий мігрант - молода людина віком від 15 до 29 років. Такий значний вплив населення працездатного віку призвів до суттєвого зниження трудового потенціалу України. Виїзд за кордон молоді є одним із факторів погіршення демографічної ситуації в країні - скорочення чисельності населення України. Таким чином, структура трудової міграції населення обумовлює необхідність проведення поглибленої кількісно-якісної оцінки впливу зовнішньої трудової міграції населення на розвиток України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти міжнародної трудової міграції населення розглянуто в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Так, О. Малиновська, розглядала обсяги міграції робочої сили, її склад та вплив міждержавних переміщень населення на розвиток України. О. Ровенчак вивчав вплив міграційного капіталу на соціальний та економічний розвиток України. Р. Стаканов досліджував вплив міжнародної трудової міграції на інноваційний розвиток країни. Т. Романюк обґрунтував вплив трудової міграції на людський капітал країни. Наслідки міграції молоді висвітлювали також Е. Лібанова, Т. Ромашенко, В. Федосова, О. Позняк та ін.

Разом із тим, питання кількісно-якісної оцінки структури трудової міграції населення на країну залишається актуальним і потребує детального аналізу.

Метою дослідження є проведення кількісно-якісної оцінки структури впливу зовнішньої трудової міграції на розвиток України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні немає чіткої й однозначної статистики щодо міграційних процесів населення. Інформація, що надається різно-

манітними джерелами, такими як Державна служба статистики України, Українська Всесвітня Координаційна Рада, Інститут народознавства НАН України, Міжнародна організація з міграції (МОМ), громадською організацією "Українська взаємодопомога" тощо, часто дуже суперечлива та не відображає повної картини міжнародної міграції робочої сили. Так, згідно з результатами обстеження міграційних переміщень населення Держкомстатом, кількість громадян, які впродовж 2005 - 2008 рр. хоча б один раз виїздили за кордон з метою працевлаштування, склала майже 1,5 млн осіб або 5,1 % населення працездатного віку, що проживали в 1,2 млн домогосподарств [2]. При цьому, наприклад, за даними МОМ, сукупна кількість емігрантів з України станом на 2011 р. склала 6,5 млн осіб [1].

Хоча існують розбіжності щодо чисельності трудових мігрантів з України, у цей же час, усі джерела однакові в питанні країн працевлаштування мігрантів за кордоном, кількість яких, до речі, у 2003 р. складала 26 країн, а вже у 2008 р. - 31 [3, с. 124]. Так, майже половина українців працює в Російській Федерації, інші - у сусідніх центральноєвропейських державах, таких як Угорщина, Чехія, Польща, Словаччина, а також країнах Південної Європи, а саме: Італії, Іспанії, Португалії та Греції.

Згідно з даними соціологічного опитування, проведеного Держкомстатом України, станом на 2000 р. частка осіб, які мали досвід роботи за кордоном у Російській Федерації, Польщі та Чехії складала 85 % [4, с. 24]. Станом на 2008 р. Російська Федерація залишається країною, у якій перебуває найбільша кількість трудових мігрантів з України, що пов'язано з географічною близькістю країни та можливістю вільно перетинати кордон без візового режиму. Але якщо у 2004 р. кількість українців, що виїхали до Росії, складала 56,1 % від загальної кількості трудових мігрантів, то у 2008 р. - 48,1 % (табл. 1) [5]. Щодо Чехії, то країна є третьою за кількістю трудових мігрантів з України; у ній, за експертними даними 2008 р., перебувало від 100 до 200 тис. осіб, що склало 11,9 % від загальної кількості

№ 4 (118) липень-серпень 2012 р.

українських мігрантів, хоча чеські неофіційні джерела називали близько 300 тис. осіб. До Польщі у

2008 р. виїхало 118,1 тис. українців, що складає 8 % від загальної кількості трудових мігрантів [2].

Таблиця 1. - Країни працевлаштування трудових мігрантів з України на 2008 р. [2]

Країна	Кількість мігрантів, тис. осіб	Частка мігрантів, %
Російська Федерація	710,3	48,1
Італія	198,3	13,4
Чехія	175,1	11,9
Польща	118,1	8,0
Угорщина	47,0	3,2
Іспанія	40,0	2,7
Португалія	39,0	2,6
Інші країни	148,3	10,1
Разом	1476,1	100

На початку 2000 р. особливо привабливими для українських трудових мігрантів виявилися такі країни, як Італія, Іспанія, Греція та Португалія. Так, за експертними даними, у 2008 р. Італія стала другою країною працевлаштування за кількістю трудових мігрантів з України. Кількість осіб, що виїхали до Італії у 2008 р., зменшилася до 200 тис. осіб, що складає 13,4 % від загальної кількості мігрантів, порівняно з 500 тис. осіб у 2006 р. [9].

Протягом 1991-2011 рр. суттєво змінилася й регіональна структура трудової міграції українців. Відомо, що першими почали виїжджати за кордон мешканці тих регіонів, які межують з іншими сусідніми країнами. Але з плином часу міграційні переміщення більш рівномірно поширилися по всій території країни. Однак диспропорції все ще зберігаються. Так, на період 2005 - 2008 рр., більшу частку трудових мігрантів складали мешканці західного регіону - 57,4 % та 12,9 % населення працездатного віку. Трудова міграція мешканців західного регіону характеризується найширшим географічним спектром. Це пов'язано з тим, що Волинська, Рівненська, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська та Львівська області межують з європейськими державами, такими як Польща, Угорщина та Чехія. Хоча 31,8 % трудових мігрантів із західного регіону виїздили на роботу до Російської Федерації, значна їх частина, а саме 19 % мігрантів, працювали в Італії, Чеській Республіці - 18,1 %, Польщі - 10,6 % та Угорщині - 5,5 %. Найменшу активність у зовнішній трудовій міграції проявляли жителі північного регіону, серед яких трудові мігранти складали 1,7 %

працездатного населення України. Основним напрямком трудової міграції цього регіону станом на 2008 р. була Російська Федерація (54 % від загальної кількості мігрантів) та Італія (відповідно 16,6 %). Щодо південного регіону, то більшість трудових мігрантів - 66 % - виїжджали до Росії, близько 5 % - до Італії та в незначних масштабах емігрували до Чехії, Польщі та Португалії. Мешканці центрального регіону працювали більше в Російській Федерації - 56 %, Чеській Республіці - 9,7 %, майже 9 % - у Польщі та рідше - в Італії, Португалії та Іспанії. Для трудових мігрантів зі східних областей основною країною працевлаштування також була Росія - 84 % та Італія - 4,6 % [2].

Таким чином, мешканці західного регіону й досі є найбільш активними в трудовій міграції. Крім географічної близькості з країнами Європейського Союзу, високий рівень трудової міграції цього регіону пояснюється дещо нижчим рівнем доходів населення в порівнянні з іншими регіонами України. Так, у 2011р. дохід на душу населення в Донецькій області становив 683 дол. США, що на 20 % вище, ніж середній дохід по Україні - 550 дол. США, у той час як дохід у Чернівецькій області складав 352 дол. США, тобто на 37 % нижчий від середнього [1].

Головним результатом трудової міграції населення є грошові перекази з-за кордону до України. Однак точний обсяг грошових переказів трудових мігрантів визначити важко через те, що значна частина коштів потрапляє до країни неформальними шляхами. На рис. 1 зображена динаміка надходження грошових переказів до України за оцінками Світового Банку та НБУ за період 2007 - 2010 рр.

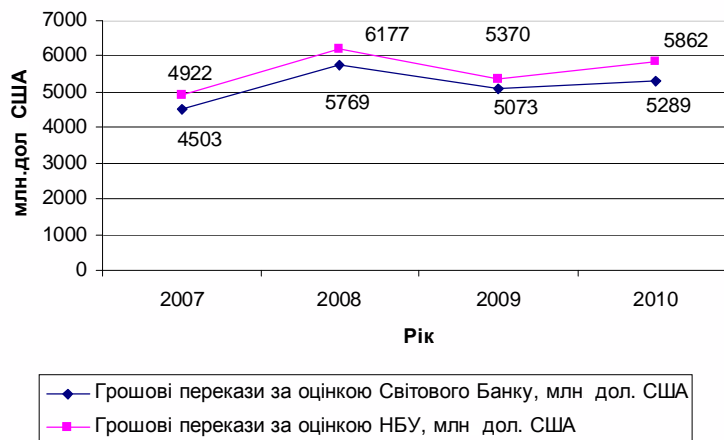

Рис. 1. Обсяги грошових переказів за період 2007 - 2010 рр. [6].

Як бачимо, обсяги грошових переказів за оцінкою НБУ та Світового Банку дещо не збігаються, це пов'язано з тим, що НБУ враховує ще й ті кошти, які надходять у країну неформальними шляхами, що складають приблизно 16 % від загальних грошових надходжень. [6]. Згідно з рис. 1 у 2009 р. обсяг грошових переказів зменшився на 13 % порівняно з 2008 р., що пояснюється настанням фінансово-економічної кризи. Однак уже в період 2009 - 2010 рр. обсяг міграційного капіталу почав збільшуватися внаслідок виходу з кризи та складав 4,2 % від ВВП порівняно з 3,2 % у 2008 р. [7].

Значення грошових переказів трудових мігрантів, як і інших грошових "ін'єкцій" (наприклад, компенсаційних виплат), для країни є неоднозначним. З одного боку, грошові перекази підвищують платоспроможний попит, але з іншого - кошти мігрантів переважно спрямовані на споживання, тому призводять до інфляції та збільшення імпорту.

Не залишилася незмінною й статеві-вікова структура трудових мігрантів. Так, у 2008 р. чоловіки склали 67 % від загальної кількості трудових мігрантів, жінки - 33 %. Слід зазначити, що частка жінок-

мігрантів зроста порівняно з 2001 р. на 9 % (24 %) [2]. У міжнародній практиці збільшення кількості жінок у міграції називають фемінізацією міжнародної міграції. Так, на 2010 р., жінки-мігранти перевищили кількість чоловіків-мігрантів у Європі - 52,6 %, Північній та Південній Америках - 50 % [8]. Слід зазначити, що жінки, які виїжджають за кордон у пошуках вищого заробітку, значно частіше, ніж чоловіки, стають жертвами порушення прав. Торгівля людьми залишається серйозною проблемою для українських жінок. Достовірного джерела щодо кількості жінок, які постраждали від торгівлі людьми, немає. Але МОМ в Україні веде статистику щодо жертв торгівлі людьми, які отримали допомогу від МОМ. Так, у 2004 р. кількість постраждалих жінок складала 540 осіб. Далі за період 2005 - 2007 рр. показник збільшився до 849 осіб і з 2008 р. кількість жертв торгівлі людьми серед жінок почала зменшуватися та у 2010 р. складала 357 осіб. Для порівняння, максимальна кількість чоловіків, які постраждали від торгівлі людьми за період 2004 - 2010 рр. складала 272 осіб [9].

Розподіл мігрантів за віковими групами від 25 до 49 років є доволі рівномірним (табл. 2).

Таблиця 2. - Трудові мігранти за віковими групами, % [3]

Вікові групи	2001		2008	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
15 – 24 роки	17	16,2	16,8	12
25 – 29 років	19,6	11,8	15,1	12,3
30 – 34 роки	17,1	19,5	15,2	16,6
35 – 39 років	17,4	16	14,9	14,2
40 – 49 років	21	27,8	28,9	30,2
50 – 59 років	7,9	8,7	9,1	14,7

Абсолютна більшість трудових мігрантів мають вік від 20 до 49 років. Якщо чоловіки після досягнення 50-річного віку знижують міграційну активність, то серед жінок у цьому віці спостерігається доволі високий рівень участі в трудовій міграції. Згідно з табл. 2, частка чоловіків та жінок у віці 15-39 років зменшилася у 2008 р. порівняно з 2001 р., при цьому збільшилася міграція у віці від 40 до 59, як серед чоловіків на 8,9 %, так і серед жінок - 8,4 %.

У 2008 р. віковий розподіл трудових мігрантів за країнами перебування мав певні відмінності. Так, мігранти віком від 25 до 34 років активно виїжджали до Чеської Республіки - 36 % та Російської Федерації - 35 % від загальної кількості мігрантів. Громадяни віком 35 - 49 років виїжджали до Іспанії - 70 %, Португалії - 59,3 %, Угорщини - 53 % та Італії - 49 %.

Особливо необхідно звернути увагу на проблему міграції молоді. Більша активність спостерігається саме серед осіб, що тільки закінчили середню школу у віці 17 років, та у тих, хто закінчив навчання у вищому навчальному закладі у віці 22 років та намагається працевлаштуватися за кордоном [6]. Так країна втрачає найперспективнішу складову робочої сили - молодь. Відплив молоді впливає й на демографічну ситуацію в Україні.

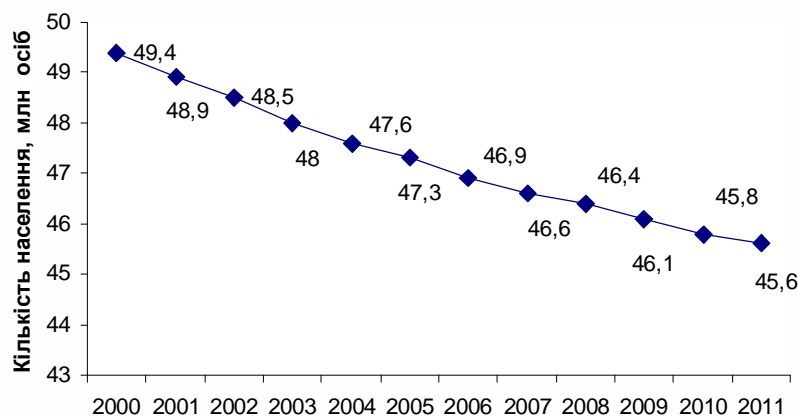

Рис. 2. Чисельність населення України за період 2000 - 2011 рр. [10].

Міграція населення руйнує сімейні відносини та створює несприятливі умови для народження та виховання дітей, що веде до скорочення чисельності населення. Згідно з рис. 2, загальна чисельність населення з року в рік зменшується. На період із 2000 до 2011 року українське населення зменшилося на 3,8 млн осіб або на 7,6 % [10].

Спостерігаються зміни і в освітньо-професійній структурі трудової міграції. Так, раніше серед трудових мігрантів переважали особи з вищою освітою, які, однак, виконували за кордоном роботу, що не потребувала високого рівня підготовки. На сьогоднішні головні учасники трудової міграції - представники робочих професій із середнім рівнем освіти. У 2008 р. 59 % трудових мігрантів мали закінчену середню освіту, 17 % - базову чи неповну вищу, 14 % - закінчену вищу та 10 % - початкову або незакінчену середню [2].

Особливу увагу слід приділити проблемі виїзду за кордон фахівців вищої кваліфікації. Одним із факторів, що обумовлюють інтелектуальну міграцію, є неможливість самореалізації, зокрема впровадження науковцями своїх проектів та розробок через низький рівень фінансування науки. У цілому, за період 2008 - 2010 рр. витрати коливалися в межах від 0,3 % до 0,43 % від ВВП, попри те, що в середині 90-х років Верховна Рада України прийняла Закон "Про наукову і науково-технічну діяльність", згідно з яким витрати на науку не повинні бути менше 1,7 % ВВП [11, с. 321]. Для порівняння: у США фінансування науки складає 2,68 % ВВП [12]. Тому для реалізації свого наукового потенціалу науковці їдуть за кордон. Згідно з табл. 3, більшість українських науковців виїхали в США та Росію.

Таблиця 3. - Виїзд фахівців вищої кваліфікації за межі України, осіб [11]

	Доктори наук						Кандидати наук					
	1995	2000	2005	2008	2009	2010	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Разом	59	26	8	8	5	8	...	125	45	22	26	27
Ізраїль	10	2	-	1	-	-	...	15	1	-	-	-
Канада	-	-	-	-	-	-	...	12	4	-	2	1
Німеччина	3	6	-	1	-	-	...	14	13	3	11	3
Росія	20	3	3	1	-	3	...	31	4	5	5	3
США	19	9	4	-	2	-	...	34	7	6	4	10
Інші	7	6	1	5	3	5	...	19	16	8	4	10

Виїзд висококваліфікованих спеціалістів за кордон обертається великою втратою коштів для країни, які були затрачені на підготовку фахівця, а також тих коштів, які міг би принести фахівець, якби він залишився працювати в Україні. Виїзд одного фахівця з вищою освітою, за експертними даними, приносить країні близько 240 тис. дол. США збитків [13]. Однак ці втрати не відшкодовуються навіть у разі повернення фахівця до України. Це пояснюється тим, що сфери зайнятості мігрантів за кордоном не потребують високої кваліфікації, тому мігранти її поступово втрачають. При цьому, якщо трудовий мігрант отри-

мує нові знання та навички за кордоном, то, приїжджаючи на батьківщину, він не має можливості використати набутий досвід через труднощі визнання зарубіжних дипломів в Україні. Це ще один аргумент, щоб трудовий мігрант змушений був шукати роботу за кордоном. Так Україна втрачає свої позиції, бо сьогодні будь-яка держава має перспективу тільки за умов розвитку науки та нових технологій [14, с. 13].

Розглянемо зовнішню трудову міграцію з України за видами економічної діяльності за кордоном. Існують суттєві відмінності щодо сфер зайнятості жінок та чоловіків-мігрантів (рис. 3).

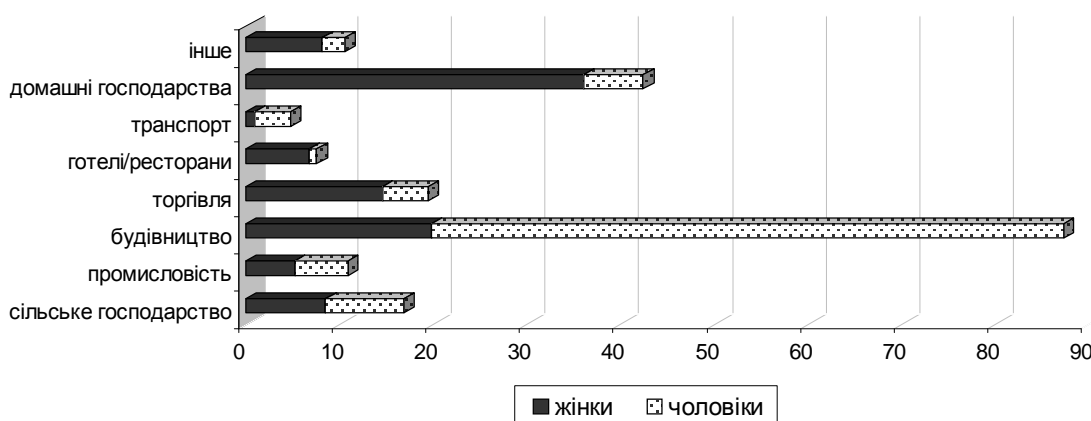

Рис. 3. Сфери працевлаштування трудових мігрантів за кордоном на період 2007 - 2008 рр., % [2].

Основними сферами зайнятості жінок у країнах працевлаштування є робота домашньої прислуги - 36 %, що особливо поширена в Італії, Іспанії та Португалії, будівництво - 19,8 % - в Угорщині, Португалії, Чехії та Росії та торгівля, що складає 14,6 % -

переважно в Росії та Угорщині. Основними видами економічної діяльності чоловіків за кордоном є будівництво - 67,5 %, сільське господарство - 8,4 %, домашнє господарство - 6,4 % та промисловість - 5,7 % [2].

Структура трудової міграції за сферами зайнятості в країнах працевлаштування обумовлює їх розподіл за професійними групами. Так, станом на 2008 р. низька частка професіоналів, фахівців та технічних службовців - 6 % і значна частка - представників робітничих професій, із яких майже третину складають найпростіші професії - 33,2. Серед жінок більша частка професіоналів, фахівців та технічних службовців - 10,3 %, ніж серед чоловіків - трудових мігрантів - 3,8 %. Щодо працівників сфери торгівлі та побутових послуг і найпростіших професій, то частка жінок та чоловіків цієї професійної групи майже рівні - відповідно 35,7 % та 37,1 %. Кваліфіковані робітники серед жінок складають 14,3 %, у той час як серед чоловіків - 52 % [2].

Висновки

Підсумовуючи проведений огляд і аналіз структури трудової міграції з України за період 2000 - 2011 рр., можна зробити такі висновки. Основним напрямком трудової міграції населення залишається Російська Федерація - 48 %, другою країною працевлаштування є Італія - 13,4 % та майже 12 % українців перебувають у Чехії. Щодо регіональної структури, то значну частку серед трудових мігрантів складають мешканці західного регіону - 57,4 %, які емігрують до Росії, Італії, Чехії та Угорщини. Для жителів північного, центрального та східного регіонів характерною є висока трудова міграція до Росії - 54 %, 56 %, 66 %, Італії та Чехії. У статевому розрізі чоловіки складають більшу частку, ніж жінки - 67 % проти 33 %. Абсолютна більшість трудових мігрантів мають вік від 20 до 49 років. Щодо рівня освіти, то, якщо раніше більшість трудових мігрантів мали вищу освіту, сьогодні серед українців, що виїжджають за кордон, переважають особи із середнім рівнем освіти. Основним видом економічної діяльності жінок за кордоном є сфера домашнього господарства, а для чоловіків - будівництво.

Наявність масової трудової міграції та її специфічна структура суттєво впливає на розвиток України. Так, міграція молоді є одним із факторів погіршення демографічної ситуації в країні - чисельність населення зменшилася на 3,8 млн осіб у 2011 р. порівняно з 2000 р. Збільшення кількості жінок серед трудових мігрантів, з одного боку, дає можливість жінкам самостійно підвищувати свій рівень життя, а з іншого - жінки стають жертвами експлуатації та торгівлі людьми. Грошові перекази (інвестиції в Україну) є головним позитивним результатом трудової міграції українців, який із 2009 р. тільки збільшується й сьогодні складає 5862 млн дол. США. Грошові

перекази покращують добробут українців, але при цьому сприяють інфляції та призводять до збільшення імпорту.

У подальшому необхідно розробити методику оцінки впливу зовнішньої трудової міграції населення на розвиток України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародна організація з міграції. Міграція в Україні. Факти і цифри [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
2. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>.
3. Населення України. Трудова еміграція в Україні. - К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. - 233 с.
4. П'ятовська О. Динаміка обсягів та географічної трансформації зовнішньої трудової міграції українців / О. П'ятовська // Економіка розвитку. - 2011. - № 2 (58). - С. 24-26.
5. Розвиток людських ресурсів і міграційна політика в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/35847CEC6861C207C12574B9005665F4/\\$File/NOTE7J5LFR.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/35847CEC6861C207C12574B9005665F4/$File/NOTE7J5LFR.pdf).
6. Малиновська О. Наслідки міжнародної трудової міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання / О. Малиновська [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/562/>.
7. НБУ. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73841>.
8. Федосова В. Фемінізація зовнішньої трудової міграції в Україні / В. Федосова [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_etei/2011_8/34.pdf.
9. Украина. Расширенный миграционный профиль 2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.mirpal.org/files/files/Ukraine-Extended-Migration-Profile_%20RU.pdf.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : ukrstat.gov.ua.
11. Статистичний щорічник за 2010 рік. - К. : Август Трейд, 2011. - 560 с.
12. Панченко І. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова інноваційного розвитку держави / І. Панченко [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_7/45.pdf.
13. Стаканов Р. Д. Вплив трудової еміграції на інноваційний розвиток України / Р. Д. Стаканов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmm/2009_32/28.pdf.
14. Малиновська О. А. Трудова міграція : соціальні наслідки та шляхи реагування / О. А. Малиновська. - К. : НІСД, 2011. - 40 с.

L. Shabalina, S. V'etrova

THE STRUCTURE OF EXTERNAL LABOUR MIGRATION FROM UKRAINE IN XXI CENTURY

The article contains a review and analysis of the problems of external labour migration of Ukraine, in particular the structure of labour migration for period from 2000 to 2011. The factors of external labour migration influence on Ukraine's development and it's labour potential were qualitatively and quantitatively described.

Key words: labor migration, emigration, intellectual migration, remittances.

© Л. Шабаліна, С. Ветро́ва
Надійшла до редакції 02.07.2012

№ 4 (118) липень-серпень 2012 р.